

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (ολομέλεια)

της 10ης Δεκεμβρίου 2018*

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρο 50 ΣΕΕ – Γνωστοποίηση από κράτος μέλος της προθέσεώς του να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση – Συνέπειες της γνωστοποίησης – Δικαίωμα μονομερούς ανακλήσεως της γνωστοποίησης – Προϋποθέσεις»

Στην υπόθεση C-621/18,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Court of Session, Inner House, First Division (Scotland) [ανώτερο δικαστήριο (εφετείο), πρώτο τμήμα (Σκωτία), Ηνωμένο Βασίλειο] με απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο αυθημερόν, στο πλαίσιο της δίκης

Andy Wightman,

Ross Greer,

Alyn Smith,

David Martin,

Catherine Stihler,

Jolyon Maugham,

Joanna Cherry

κατά

Secretary of State for Exiting the European Union,

παρισταμένων των:

Chris Leslie,

Tom Brake,

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (ολομέλεια),

συγκείμενο από τους Κ. Lenaerts, Πρόεδρο, R. Silva de Lapuerta, Αντιπρόεδρο, J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev, A. Prechal, M. Βηλαρά, E. Regan, T. von Danwitz, C. Toader, F. Biltgen, K. Jürimäe και Κ. Λυκούργο, προέδρους τμήματος, A. Rosas, E. Juhász, M. Ilešič, J. Malenovský, L. Bay Larsen, M. Safjan, D. Šváby, C. G. Fernlund (εισηγητή), C. Vajda, S. Rodin, P. G. Xuereb, N. Piçarra και L. S. Rossi, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona

γραμματέας: L. Hewlett, κύρια διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 27ης Νοεμβρίου 2018,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- οι A. Wightman, R. Greer, A. Smith, D. Martin, C. Stihler, J. Maugham και J. Cherry, εκπροσωπούμενοι από τον A. O'Neill, QC, την M. Lester, QC, τον D. Welsh, advocate, τον P. Eeckhout, καθηγητή νομικής, και την E. Motion, solicitor,
- οι C. Leslie και T. Brake, εκπροσωπούμενοι από τη M. Ross, QC, τον G. Facenna, QC, την A. Howard, barrister, τον S. Donnelly, advocate, την J. Jack και τον J. Halford, solicitors,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τον S. Brandon και την C. Brodie, επικουρούμενους από τον R^t Hon. Lord Keen of Elie, QC, και τον T. de la Mare, QC,
- το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκπροσωπούμενο από τους H. Legal και J.-B. Laignelot, καθώς και από την J. Ciantar,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους L. Romero Requena και F. Erlbacher, καθώς και από την K. Banks,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 4ης Δεκεμβρίου 2018,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 50 ΣΕΕ.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, των Andy Wightman, Ross Greer, Alyn Smith, David Martin, Catherine Stihler, Jolyon Maugham και Joanna Cherry και, αφετέρου, του Secretary of State for Exiting the European Union (αρμόδιου Υπουργού για την αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση), με αντικείμενο τη δυνατότητα ανάκλησης της γνωστοποίησης της πρόθεσης του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το νομικό πλαίσιο

Το διεθνές δίκαιο

- 3 Τα άρθρα 65, 67 και 68 της Σύμβασης της Βιέννης περί του δικαίου των συνθηκών, της 23ης Μαΐου 1969 (*Recueil des traités des Nations unies*, τόμος 1155, σ. 331), προβλέπουν τα εξής:

«Άρθρο 65. Διαδικασία εφαρμοστέα εν σχέσει προς την ακυρότητα ή λήξιν συνθήκης, αποχωρήσεως εκ ταύτης ή αναστολήν εφαρμογής της

1. Το συμβαλλόμενον εις την συνθήκην μέρος, το οποίον, βάσει των διατάξεων της παρούσης συμβάσεως, επικαλείται είτε ελάττωμα της συναίνεσώς του όπως δεσμευθή διά της συνθήκης, είτε καταγγέλλει την ισχύν ταύτης, τερματίζει ταύτην, αποχωρεί εκ ταύτης, ή αναστέλλει την εφαρμογήν της οφείλει όπως γνωστοποιήση τούτο εις τα έτερα μέρη. Η γνωστοποίησις αύτη δέον όπως αναφέρη τα προβλεφθησόμενα μέτρα ως προς την συνθήκην ως και τους λόγους λήψεως τούτων.

2. Εάν, μετά την λήξιν της περιόδου, η οποία πλην της ιδιαίτερας επειγούσης περιπτώσεως, δεν θα έδει να είναι μικροτέρα των τριών μηνών από της λήξεως της γνωστοποιήσεως, ουδέν συμβαλλόμενον εις την συνθήκην μέρος προβάλη αντίρρησιν, το γνωστοποιούν μέρος δύναται να λάβη τα προβλεφθέντα μέτρα συμφώνως τω άρθρω 67.

3. Οπωσδήποτε, εάν ηγέρθη αντίρρησις υφ' οιουδήποτε ετέρου μέρους της συνθήκης, τα μέρη θα επιζητήσουν την λύσιν της διαφοράς κατά την διαδικασίαν την προβλεπομένην υπό του άρθρου 33 του Χάρτου των Ηνωμένων Εθνών.

[...]

Άρθρο 67. Έγγραφα διά των οποίων συνθήκαι κηρύσσονται άκυροι, λήξασαι, ανίσχυροι ως προς εν κράτος ή εν αναστολή εφαρμογής

1. Η προβλεπόμενη εν παραγράφω 1 του άρθρου 65 γνωστοποίησις δέον όπως διατυπούται εγγράφως.

2. Οιαδήποτε πράξις διά της οποίας κηρύσσεται ακυρότης συνθήκης, η λήξις ταύτης, ή αποχώρησις εκ ταύτης ή η αναστολή εφαρμογής ταύτης, επί τη βάσει των διατάξεων ταύτης ή των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 65 δέον όπως διενεργήται δι' εγγράφου κοινοποιουμένου εις τα έτερα συμβαλλόμενα μέρη. Εάν το έγγραφον τούτο δεν είναι υπογεγραμμένον υπό του Αρχηγού του Κράτους, του Πρωθυπουργού, ή του Υπουργού των Εξωτερικών, ο αντιπρόσωπος του Κράτους, ο οποίος κοινοποιεί τούτο δύναται να κληθή να προσαγάγη το πληρεξούσιον έγγραφόν του.

Άρθρο 68. Ανάκλησις γνωστοποιήσεων και εγγράφων αναφερομένων εις τα άρθρα 65 και 67

Γνωστοποίησις ή έγγραφον προβλεπόμενον υπό των άρθρων 65 και 67 δύναται ν' ανακληθή ανά πάσαν στιγμίν πριν δημιουργήση αποτελέσματα.»

Το δίκαιο της Ένωσης

- 4 Κατά το άρθρο 1, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΕ, η Συνθήκη αυτή διανοίγει νέα φάση στη διαδικασία μιας διαρκώς στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, στην οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο ανοικτά και όσο το δυνατόν εγγύτερα στους πολίτες.

5 Το άρθρο 2 ΣΕΕ ορίζει τα εξής:

«Η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές στα κράτη μέλη εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών.»

6 Το άρθρο 50 ΣΕΕ έχει ως εξής:

«1. Κάθε κράτος μέλος μπορεί να αποφασίσει να αποχωρήσει από την Ένωση, σύμφωνα με τους εσωτερικούς συνταγματικούς του κανόνες.

2. Το κράτος μέλος που αποφασίζει να αποχωρήσει γνωστοποιεί την πρόθεσή του στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Υπό το πρίσμα των προανατολισμών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, η Ένωση προβαίνει σε διαπραγματεύσεις και συνάπτει με το εν λόγω κράτος συμφωνία που καθορίζει τις λεπτομερείς ρυθμίσεις για την αποχώρησή του, λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο των μελλοντικών του σχέσεων με την Ένωση. Η διαπραγμάτευση της συμφωνίας αυτής γίνεται σύμφωνα με το άρθρο 218, παράγραφος 3, [ΣΛΕΕ]. Η συμφωνία συνάπτεται εξ ονόματος της Ένωσης από το Συμβούλιο, το οποίο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία, μετά από την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

3. Οι Συνθήκες παύουν να ισχύουν στο εν λόγω κράτος από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της συμφωνίας αποχώρησης ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, δύο έτη μετά τη γνωστοποίηση που μνημονεύεται στην παράγραφο 2, εκτός εάν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, σε συμφωνία με το εν λόγω κράτος μέλος, αποφασίσει ομόφωνα την παράταση της προθεσμίας αυτής.

4. Για τους σκοπούς των παραγράφων 2 και 3, το μέλος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου που αντιπροσωπεύει το αποχωρούν κράτος μέλος δεν συμμετέχει ούτε στις συζητήσεις ούτε στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ή του Συμβουλίου που το αφορούν.

Η ειδική πλειοψηφία ορίζεται βάσει του άρθρου 238, παράγραφος 3, στοιχείο β), [ΣΛΕΕ].

5. Εάν το κράτος που αποχώρησε από την Ένωση ζητήσει την εκ νέου προσχώρησή του, η αίτηση αυτή υπόκειται στη διαδικασία του άρθρου 49.»

Το δίκαιο του Ηνωμένου Βασιλείου

7 Ο European Union (Notification of Withdrawal) Act 2017 (νόμος του 2017 για τη γνωστοποίηση της αποχώρησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση) προβλέπει τα εξής:

«[...]

1 Εξουσία γνωστοποιήσεως της αποχώρησεως από την [Ένωση]:

- (1) Ο Πρωθυπουργός μπορεί να γνωστοποιήσει, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 50, παράγραφος 2, ΣΕΕ, την πρόθεση του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από την [Ένωση].
- (2) Το παρόν άρθρο παράγει αποτελέσματα ανεξαρτήτως οποιασδήποτε άλλης διατάξεως δυνάμει ή βάσει του European Communities Act 1972 [(νόμου του 1972 για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες)] και οποιασδήποτε άλλης νομοθετικής ρυθμίσεως.

[...]»

8 Το άρθρο 13 του European Union (Withdrawal) Act 2018 [νόμου του 2018 για (την αποχώρηση από) την Ευρωπαϊκή Ένωση], όπως θεσπίστηκε στις 26 Ιουνίου 2018, ορίζει τα εξής:

«(1) Η συμφωνία αποχωρήσεως μπορεί να επικυρωθεί μόνον εάν:

- (a) υπουργός του Στέμματος καταθέσει σε έκαστο των σωμάτων του Κοινοβουλίου
 - (i) δήλωση ότι έχει επιτευχθεί πολιτική συμφωνία·
 - (ii) αντίγραφο της συμφωνίας αποχωρήσεως που προέκυψε από τις διαπραγματεύσεις, και
 - (iii) αντίγραφο του πλαισίου για τις μελλοντικές σχέσεις·
- (b) η συμφωνία αποχωρήσεως που προέκυψε από τις διαπραγματεύσεις και το πλαίσιο για τις μελλοντικές σχέσεις εγκριθούν με ψήφισμα της House of Commons (Βουλής των Κοινοτήτων) κατόπιν προτάσεως υπουργού του Στέμματος·
- (c) υπουργός του Στέμματος καταθέσει πρόταση στη House of Lords (Βουλή των Λόρδων), ώστε να ληφθεί υπό σημείωση η συμφωνία αποχωρήσεως που προέκυψε από τις διαπραγματεύσεις και το πλαίσιο για τις μελλοντικές σχέσεις, και
 - (i) η Βουλή των Λόρδων συζητήσει επί της προτάσεως, ή
 - (ii) η Βουλή των Λόρδων δεν ολοκληρώσει τη συζήτηση επί της προτάσεως εντός πέντε ημερών συνεδριάσεως από της πρώτης ημέρας συνεδριάσεως της Βουλής των Λόρδων μετά την έκδοση του ψηφίσματος της Βουλής των Κοινοτήτων που αναφέρεται στην παράγραφο b,

και

- (d) το Κοινοβούλιο εκδώσει νόμο για την εκτέλεση της συμφωνίας αποχωρήσεως.

(2) Υπουργός του Στέμματος προβαίνει, κατά το μέτρο του δυνατού, στις αναγκαίες ενέργειες ώστε η πρόταση στην οποία αναφέρεται η παράγραφος 1, στοιχείο b, να συζητηθεί και να υποβληθεί σε ψηφοφορία στη Βουλή των Κοινοτήτων πριν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποφασίσει εάν θα εγκρίνει τη συμφωνία αποχωρήσεως που συνάπτεται εξ ονόματος της [Ένωσης] σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 50, παράγραφος 2, ΣΕΕ.

[...]»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

9 Κατόπιν του δημοψηφίσματος της 23ης Ιουνίου 2016 στο Ηνωμένο Βασίλειο, η πλειοψηφία τάχθηκε υπέρ της εξόδου αυτού του κράτους μέλους από την Ένωση. Στις 29 Μαρτίου 2017, η Prime Minister (Πρωθυπουργός, Ηνωμένο Βασίλειο) γνωστοποίησε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, δυνάμει της σχετικής εξουσιοδότησης που της παρέχει ο νόμος του 2017, για τη γνωστοποίηση της αποχώρησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση, την πρόθεση του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από την Ένωση κατ'εφαρμογήν του άρθρου 50 ΣΕΕ.

10 Στις 19 Δεκεμβρίου 2017 οι εκκαλούντες της κύριας δίκης, μεταξύ των οποίων ένα μέλος του Parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας, στο εξής: Κοινοβούλιο του Ηνωμένου Βασιλείου), δύο μέλη του Scottish Parliament (Κοινοβουλίου της Σκωτίας, Ηνωμένο Βασίλειο) και τρία μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, άσκησαν ενώπιον του Court of Session (Scotland) [άνωτερου δικαστηρίου (Σκωτία), Ηνωμένο Βασίλειο] προσφυγή για δικαστικό έλεγχο της νομιμότητας (judicial review), με αίτημα την έκδοση αναγνωριστικής απόφασης (declarator), προκειμένου να αποσαφηνιστεί αν, τότε και πώς θα μπορούσε να ανακληθεί μονομερώς η ως άνω γνωστοποίηση. Οι εκκαλούντες της κύριας δίκης, υπέρ των οποίων παρενέβησαν δύο ακόμη μέλη του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου, ζητούν να διευκρινιστεί αν η γνωστοποίηση στην οποία αναφέρεται το άρθρο 50 ΣΕΕ μπορεί να ανακληθεί μονομερώς πριν από την παρέλευση της διετούς προθεσμίας που προβλέπεται στο άρθρο αυτό, ούτως ώστε, εφόσον η γνωστοποίηση εκ μέρους του Ηνωμένου Βασιλείου ανακληθεί, να παραμείνει το εν λόγω κράτος μέλος στην Ένωση. Ζήτησαν δε

από το Court of Session (Scotland) [ανώτερο δικαστήριο (Σκωτία)] να απευθύνει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Προς αντίκρουσή τους, ο αρμόδιος Υπουργός για την αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση ισχυρίστηκε ότι το ερώτημα ήταν απλώς υποθετικό και θεωρητικό, δεδομένης της θέσης που έλαβε η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου ότι η γνωστοποίηση δεν πρόκειται να ανακληθεί.

- 11 Με απόφαση της 8ης Ιουνίου 2018, ο Lord Ordinary (δικαστής του πρώτου βαθμού, Ηνωμένο Βασίλειο) απέρριψε τόσο το αίτημα προδικαστικής παραπομπής ενώπιον του Δικαστηρίου όσο και την προσφυγή για δικαστικό έλεγχο της νομιμότητας, με το σκεπτικό, πρώτον, ότι το ερώτημα ήταν υποθετικό λόγω, αφενός, της δεδηλωμένης θέσης του Ηνωμένου Βασιλείου και, αφετέρου, του ότι δεν ήταν δυνατό να διαπιστωθούν με βεβαιότητα τα πραγματικά περιστατικά στα οποία θα στηριζόταν η παραπομπή ενώπιον του Δικαστηρίου και, δεύτερον, ότι η υποβολή ερωτήματος συνιστούσε σφετερισμό της κυριαρχίας του εθνικού κοινοβουλίου και δεν ενέπιπτε στη δικαιοδοσία του εθνικού δικαστηρίου.
- 12 Οι εκκαλούντες της κύριας δίκης άσκησαν έφεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.
- 13 Το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι, κατά το άρθρο 13 του νόμου του 2018 για την αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, απαιτείται να συμφωνήσει το Κοινοβούλιο του Ηνωμένου Βασιλείου επί του αποτελέσματος που θα έχει προκύψει από τις διαπραγματεύσεις μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ένωσης βάσει του άρθρου 50 ΣΕΕ. Ειδικότερα, η συμφωνία αποχώρησης μπορεί να επικυρωθεί μόνον εφόσον η ίδια η συμφωνία και το εφαρμοστέο πλαίσιο για τις μελλοντικές σχέσεις του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ένωσης εγκριθούν με ψήφισμα της Βουλής των Κοινοτήτων και κατόπιν συζήτησης στη Βουλή των Λόρδων. Ελλείψει τέτοιας έγκρισης, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου οφείλει να ανακοινώσει με ποιον τρόπο προτίθεται να ενεργήσει. Αν η Πρωθυπουργός δηλώσει, μέχρι τις 21 Ιανουαρίου 2019, ότι δεν είναι δυνατή η επίτευξη πολιτικής συμφωνίας επί της αρχής, η Κυβέρνηση υποχρεούται να ανακοινώσει εκ νέου την πρότασή της ως προς το τι μέλλει γενέσθαι και να την υποβάλει ενώπιον αμφότερων των σωμάτων του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου.
- 14 Όπως εκθέτει το αιτούν δικαστήριο, αν η ενδεχόμενη συμφωνία μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ένωσης δεν εγκριθεί και δεν μεσολαβήσει κάποια άλλη εξέλιξη, οι Συνθήκες θα παύσουν να ισχύουν στο εν λόγω κράτος μέλος στις 29 Μαρτίου 2019 και αυτό θα τεθεί αυτομάτως εκτός Ένωσης από εκείνη την ημερομηνία.
- 15 Με διάταξη της 21ης Σεπτεμβρίου 2018, το αιτούν δικαστήριο δέχθηκε την έφεση που ασκήθηκε κατά της απόφασης του Lord Ordinary (δικαστή του πρώτου βαθμού) και έκανε επίσης δεκτό το αίτημα των εκκαλούντων της κύριας δίκης για την υποβολή αίτησης προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι δεν πρόκειται απλώς για θεωρητικό ζήτημα, ούτε είναι πρώιμο να ερωτηθεί το Δικαστήριο αν ένα κράτος μέλος μπορεί νομίμως να ανακαλέσει μονομερώς τη γνωστοποίηση την οποία έχει πραγματοποιήσει βάσει του άρθρου 50, παράγραφος 2, ΣΕΕ και να παραμείνει στην Ένωση. Το δικαστήριο αυτό κρίνει ότι υφίστανται αμφιβολίες ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα και ότι η απάντηση του Δικαστηρίου θα αποσαφηνίσει τις επιλογές που θα έχουν στη διάθεσή τους τα μέλη της Βουλής των Κοινοτήτων, όταν θα κληθούν να αποφασίσουν επί της συμφωνίας στην οποία θα έχουν τυχόν καταλήξει το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ένωση. Ειδικότερα, η απάντηση του Δικαστηρίου θα τους δώσει τη δυνατότητα να γνωρίζουν αν υπάρχουν όχι δύο, αλλά τρεις επιλογές, ήτοι αποχώρηση από την Ένωση χωρίς συμφωνία, αποχώρηση από την Ένωση με συμφωνία ή ανάκληση της γνωστοποίησης της πρόθεσης αποχώρησης και παραμονή του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ένωση.

- 16 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Court of Session, Inner House, First Division (Scotland) [ανώτερο δικαστήριο (εφετείο), πρώτο τμήμα (Σκωτία), Ηνωμένο Βασίλειο] αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Σε περίπτωση που, σύμφωνα με το άρθρο 50 [ΣΕΕ], ένα κράτος μέλος έχει γνωστοποιήσει στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση, επιτρέπει το δίκαιο της Ένωσης τη μονομερή ανάκληση της γνωστοποίησης αυτής από το εν λόγω κράτος μέλος; Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, ποιες είναι οι προϋποθέσεις και ποιες οι συνέπειες όσον αφορά την παραμονή του κράτους μέλους στην Ευρωπαϊκή Ένωση;»

- 17 Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου ζήτησε από το αιτούν δικαστήριο να της επιτραπεί να προσβάλει την προαναφερθείσα στη σκέψη 15 της παρούσας απόφασης διάταξη της 21ης Σεπτεμβρίου 2018 και τη διάταξη της 3ης Οκτωβρίου 2018, με την οποία το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε την υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως. Κατόπιν της απόρριψης του ως άνω αιτήματος με απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2018, η κυβέρνηση αυτή ζήτησε από το Supreme Court of the United Kingdom (Ανώτατο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου) να της επιτραπεί να προσβάλει τις ίδιες δύο διατάξεις. Το αίτημά της αυτό απορρίφθηκε με διάταξη του Supreme Court of the United Kingdom (Ανώτατου Δικαστηρίου του Ηνωμένου Βασιλείου) της 20ής Νοεμβρίου 2018.

Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

- 18 Το αιτούν δικαστήριο ζήτησε να εφαρμοστεί η ταχεία διαδικασία η οποία προβλέπεται στο άρθρο 105 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου.
- 19 Ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου έκανε δεκτό το αίτημα αυτό με τη διάταξη της 19ης Οκτωβρίου 2018, Wightman κ.λπ. (C-621/18, EU:C:2018:851).

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

Επί του παραδεκτού

- 20 Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου υποστηρίζει ότι το προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο, ως υποθετικό. Ειδικότερα, η κυβέρνηση αυτή υπογραμμίζει ότι όχι απλώς δεν έχει καταρτιστεί, αλλά ούτε καν έχει συζητηθεί κάποιο σχέδιο πράξης για την ανάκληση της πρόθεσης του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ότι δεν υφίσταται διαφορά στην υπόθεση της κύριας δίκης και ότι με το υποβληθέν ερώτημα ζητείται, στην πράξη, συμβουλευτική γνωμοδότηση επί ζητήματος συνταγματικής τάξης, δηλαδή επί της ορθής ερμηνείας του άρθρου 50 ΣΕΕ και των πράξεων που εκδίδονται βάσει αυτού.
- 21 Κατά την ίδια πάντοτε κυβέρνηση, δεν υπάρχει πραγματική ένδικη διαφορά, αφού το προδικαστικό ερώτημα αφορά γεγονότα τα οποία δεν έχουν συμβεί και δεν είναι βέβαιο ότι θα συμβούν. Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου επισημαίνει ότι ήταν ανέκαθεν στις προθέσεις της, όπως έχει επανειλημμένως τονίσει, να σεβαστεί το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, προχωρώντας στη γνωστοποίηση την οποία προβλέπει το άρθρο 50 ΣΕΕ και, ως εκ τούτου, στην αποχώρηση από την Ένωση, είτε βάσει συμφωνίας είτε ελλείψει οποιασδήποτε συμφωνίας.
- 22 Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου φρονεί ότι το ερώτημα αφορά, στην πραγματικότητα, τις νομικές επιπτώσεις μιας κατάστασης διαφορετικής από την τρέχουσα. Κατά την άποψή της, το ερώτημα αυτό προϋποθέτει, αφενός, ότι το Ηνωμένο Βασίλειο, είτε κατόπιν πρωτοβουλίας του εθνικού κοινοβουλίου είτε με άλλον τρόπο, θα επιχειρήσει να ανακαλέσει τη γνωστοποίηση και, αφετέρου, ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή τα υπόλοιπα 27 κράτη μέλη θα αντιταχθούν στη γνωστοποίηση, διότι μόνο σε μια τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να γεννηθεί ένδικη διαφορά.

- 23 Κατά την Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, η άσκηση της προσφυγής της κύριας δίκης, σε συνδυασμό με την υποβολή αίτησης προδικαστικής αποφάσεως, προκειμένου να γνωμοδοτήσει το Δικαστήριο επί νομικού ζητήματος, συνιστά καταστρατήγηση των κανόνων της Συνθήκης ΛΕΕ σχετικά με τα ένδικα βοηθήματα, την ενεργητική νομιμοποίηση και τις προθεσμίες. Η κυβέρνηση αυτή υπενθυμίζει ότι η διαδικασία γνωμοδότησης διέπεται από τους κανόνες του άρθρου 218, παράγραφος 11, ΣΛΕΕ και μπορεί να εφαρμοστεί μόνον εφόσον τίθεται ζήτημα συμβατότητας ενός σχεδίου διεθνούς συμφωνίας με τις Συνθήκες.
- 24 Το μόνο ένδικο βοήθημα το οποίο θα μπορούσε να ασκηθεί θα ήταν απευθείας προσφυγή, σε περίπτωση που το Ηνωμένο Βασίλειο ανακαλούσε τη γνωστοποίησή του, με συνέπεια να ανακύψει ένδικη διαφορά μεταξύ του ιδίου και των λοιπών κρατών μελών και των θεσμικών οργάνων της Ένωσης.
- 25 Η Επιτροπή εκτιμά επίσης ότι η απόφαση την οποία θα εκδώσει το αιτούν δικαστήριο, αφού λάβει την απάντηση του Δικαστηρίου στο προδικαστικό του ερώτημα, δεν θα παραγάγει κανένα δεσμευτικό αποτέλεσμα για τους διαδίκους της κύριας δίκης, όπερ σημαίνει ότι το ερώτημα αυτό είναι υποθετικό. Αναγνώρισε παρά ταύτα, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι υφίσταται διαφορά στην υπόθεση της κύριας δίκης.
- 26 Υπενθυμίζεται επ' αυτού ότι ο εθνικός δικαστής, ο οποίος έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη για τη δικαστική απόφαση που πρόκειται να εκδοθεί, είναι αποκλειστικώς αρμόδιος να εκτιμήσει, με γνώμονα τις ιδιαιτερότητες της υπόθεσης, τόσο το αν η προδικαστική απόφαση είναι αναγκαία για την έκδοση της δίκης του απόφασης όσο και το αν τα ερωτήματα που υποβάλλει στο Δικαστήριο είναι λυσιτελή. Κατά συνέπεια, άπαξ και τα υποβαλλόμενα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο οφείλει, κατ' αρχήν, να αποφανθεί (αποφάσεις της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ., C-62/14, EU:C:2015:400, σκέψη 24, και της 7ης Φεβρουαρίου 2018, American Express, C-304/16, EU:C:2018:66, σκέψη 31).
- 27 Επομένως, τα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή. Το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει αίτηση εθνικού δικαστηρίου για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως μόνον όταν προκύπτει προδήλως ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσης ή ακόμη όταν το Δικαστήριο δεν έχει στη διάθεσή του τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που του είναι αναγκαία για να δώσει χρήσιμη απάντηση στα υποβαλλόμενα ερωτήματα (αποφάσεις της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ., C-62/14, EU:C:2015:400, σκέψη 25, και της 7ης Φεβρουαρίου 2018, American Express, C-304/16, EU:C:2018:66, σκέψη 32).
- 28 Υπενθυμίζεται εξάλλου ότι, κατά πάγια νομολογία, ο δικαιολογητικός λόγος της προδικαστικής παραπομπής δεν έγκειται στη διατύπωση συμβουλευτικής γνώμης επί γενικών ή υποθετικών ζητημάτων, αλλά στην ανάγκη αποτελεσματικής επίλυσης μιας ένδικης διαφοράς (απόφαση της 28ης Μαρτίου 2017, Rosneft, C-72/15, EU:C:2017:236, σκέψη 194 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία: πρβλ., επίσης, αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1981, Foglia, 244/80, EU:C:1981:302, σκέψη 18, και της 12ης Ιουνίου 2008, Gourmet Classic, C-458/06, EU:C:2008:338, σκέψη 26).
- 29 Στην προκειμένη περίπτωση, διαπιστώνεται ότι έχει ασκηθεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου έφεση κατά πρωτοβάθμιας δικαστικής απόφασης εκδοθείσας επί προσφυγής που είχε ως αίτημα την έκδοση αναγνωριστικής απόφασης ως προς το ζήτημα αν η γνωστοποίηση της πρόθεσης του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία έγινε σύμφωνα με το άρθρο 50 ΣΕΕ, μπορεί να ανακληθεί μονομερώς πριν από την παρέλευση της προβλεπόμενης στο ως άνω άρθρο διετούς προθεσμίας, ούτως ώστε, εφόσον η γνωστοποίηση ανακληθεί, να παραμείνει το Ηνωμένο Βασίλειο στην Ένωση. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, ως προς το σημείο αυτό, ότι οφείλει να επιλύσει το συγκεκριμένο νομικό ζήτημα, το οποίο είναι υπαρκτό και τρέχον, αποτελεί τη βάση μιας ένδικης διαφοράς και έχει μεγάλη πρακτική σημασία. Το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι ένας

από τους εκκαλούντες, καθώς και οι δύο παρεμβαίνοντες της κύριας δίκης, θα κληθούν, ως μέλη του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου, να αποφασίσουν επί της αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση και, ειδικότερα, όπως ορίζει το άρθρο 13 του νόμου του 2018 για την αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, επί της κύρωσης της συμφωνίας την οποία θα έχουν διαπραγματευτεί η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Ένωση, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 50 ΣΕΕ. Το αιτούν δικαστήριο προσθέτει δε ότι αυτά τα μέλη του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου έχουν συμφέρον να δοθεί απάντηση στο ερώτημα με το οποίο τίθεται το εν λόγω νομικό ζήτημα, αφού ανάλογα με την απάντηση, θα αποσαφηνιστεί ποιες επιλογές έχουν στη διάθεσή τους κατά την άσκηση των βουλευτικών τους καθηκόντων.

- 30 Δεν απόκειται όμως στο Δικαστήριο ούτε να θέσει εν αμφιβόλω την κρίση του αιτούντος δικαστηρίου επί του παραδεκτού της προσφυγής της κύριας δίκης, η οποία, στο πλαίσιο της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής, εμπίπτει στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστή, ούτε να ελέγξει αν η απόφαση περί παραπομπής ελήφθη σύμφωνα με τους εθνικούς οργανωτικούς και δικονομικούς κανόνες (πρβλ. αποφάσεις της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ., C-62/14, EU:C:2015:400, σκέψη 26, και της 7ης Φεβρουαρίου 2018, American Express, C-304/16, EU:C:2018:66, σκέψη 34). Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο απέρριψε τις ενστάσεις απαραδέκτου τις οποίες προέβαλε ενώπιόν του η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου επικαλούμενη τον υποθετικό ή θεωρητικό χαρακτήρα της προσφυγής της κύριας δίκης. Συνεπώς, στον βαθμό που τα επιχειρήματα της Κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου και της Επιτροπής έχουν ως σκοπό να αμφισβητηθεί το παραδεκτό της προσφυγής της κύριας δίκης, τα επιχειρήματα αυτά δεν επηρεάζουν την κρίση επί του παραδεκτού της αίτησης προδικαστικής απόφασης (πρβλ. απόφαση της 13ης Μαρτίου 2007, Unibet, C-432/05, EU:C:2007:163, σκέψη 33).
- 31 Εξάλλου, το γεγονός ότι το ένδικο βοήθημα της κύριας δίκης έχει αναγνωριστικό αίτημα δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να αποφανθεί επί προδικαστικού ερωτήματος, δεδομένου ότι το εθνικό δίκαιο επιτρέπει την άσκηση τέτοιου ένδικου βοηθήματος και ότι το ερώτημα αυτό εξυπηρετεί την αντικειμενική ανάγκη για επίλυση της διαφοράς της οποίας το αιτούν δικαστήριο έχει νομίμως επιληφθεί (πρβλ. αποφάσεις της 15ης Δεκεμβρίου 1995, Bosman, C-415/93, EU:C:1995:463, σκέψη 65, και της 16ης Ιουνίου 2015, Gauweiler κ.λπ., C-62/14, EU:C:2015:400, σκέψη 28).
- 32 Επομένως, σαφώς υφίσταται διαφορά ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, και μάλιστα ακόμη και αν ο εφεσίβλητος της κύριας δίκης επέλεξε να μην απαντήσει επί της ουσίας στο ζήτημα το οποίο θέτουν οι εκκαλούντες της κύριας δίκης, υποστηρίζοντας απλώς και μόνον ότι η προσφυγή τους είναι απαράδεκτη (πρβλ. απόφαση της 8ης Ιουλίου 2010, Afton Chemical, C-343/09, EU:C:2010:419, σκέψεις 11 και 15).
- 33 Ως προς το ζήτημα αν το προδικαστικό ερώτημα είναι λυσιτελές, δεν χωρεί αμφιβολία επ' αυτού, δεδομένου ότι το ερώτημα αφορά την ερμηνεία διάταξης του δικαίου της Ένωσης, εν προκειμένω του πρωτογενούς δικαίου, και αποτελεί ακριβώς το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης.
- 34 Κατά συνέπεια, δεν προκύπτει προδήλως ότι το ερώτημα το οποίο υποβάλλεται σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 50 ΣΕΕ ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, ούτε ότι πρόκειται για υποθετικό πρόβλημα.
- 35 Όσον αφορά το προαναφερθέν στη σκέψη 23 της παρούσας απόφασης επιχείρημα ότι το αιτούν δικαστήριο επιδιώκει, παρακάμπτοντας τη διαδικασία του άρθρου 218, παράγραφος 11, ΣΛΕΕ, να λάβει γνωμοδότηση από το Δικαστήριο, διαπιστώνεται ότι το αιτούν δικαστήριο δεν ζητεί από το Δικαστήριο να γνωμοδοτήσει επί του ζητήματος αν μια συμφωνία την οποία σχεδιάζει να συνάψει η Ένωση είναι συμβατή με τις Συνθήκες, αλλά του υποβάλλει ερώτημα σχετικό με την ερμηνεία διάταξης του δικαίου της Ένωσης, προκειμένου να εκδώσει απόφαση στην κύρια δίκη.
- 36 Συνεπώς, το προδικαστικό ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

- 37 Οι εκκαλούντες και οι παρεμβαίνοντες της κύριας δίκης αναγνωρίζουν μεν ότι δεν υπάρχει στο άρθρο 50 ΣΕΕ ρητός κανόνας περί ανάκλησης της γνωστοποίησης της πρόθεσης αποχώρησης από την Ένωση, ισχυρίζονται όμως ότι τέτοιο δικαίωμα υφίσταται και είναι μονομερές. Κατά την άσκηση, ωστόσο, του δικαιώματος αυτού πρέπει να τηρούνται οι συνταγματικοί κανόνες του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους κατ' αναλογία προς ό,τι ισχύει για την άσκηση του ίδιου του δικαιώματος αποχώρησης, όπως προβλέπεται στο άρθρο 50, παράγραφος 1, ΣΕΕ. Επομένως, κατά την άποψη των συγκεκριμένων διαδίκων της κύριας δίκης, η διαδικασία αποχώρησης βρίσκεται σε εξέλιξη καθ' όσον χρόνο το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος προτίθεται να αποχωρήσει από την Ένωση, πλην όμως τερματίζεται εφόσον, πριν από την παρέλευση της προθεσμίας του άρθρου 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ, το ως άνω κράτος μέλος αλλάξει γνώμη και αποφασίσει να μην αποχωρήσει τελικώς από την Ένωση.
- 38 Το Συμβούλιο και η Επιτροπή, ενώ συμερίζονται την άποψη ότι ένα κράτος μέλος δικαιούται να ανακαλέσει την πρόθεσή του να αποχωρήσει προτού οι Συνθήκες παύσουν να ισχύουν σε αυτό, αμφισβητούν εντούτοις τον μονομερή χαρακτήρα του εν λόγω δικαιώματος.
- 39 Κατά την άποψη των θεσμικών αυτών οργάνων, η αναγνώριση μονομερούς δικαιώματος ανάκλησης υπέρ του κράτους μέλους που έχει γνωστοποιήσει την πρόθεσή του να αποχωρήσει θα καθιστούσε δυνατή την εκ μέρους του καταστρατήγηση των κανόνων του άρθρου 50, παράγραφοι 2 και 3, ΣΕΕ, οι οποίοι έχουν ως σκοπό να εξασφαλίσουν τη συντεταγμένη αποχώρηση από την Ένωση, και θα δημιουργούσε συνθήκες υπό τις οποίες το κράτος μέλος αυτό θα μπορούσε να ενεργήσει καταχρηστικά σε βάρος της Ένωσης και των θεσμικών της οργάνων.
- 40 Το Συμβούλιο και η Επιτροπή υποστηρίζουν ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος θα είχε, κατόπιν τούτου, τη δυνατότητα να κάνει χρήση του δικαιώματος ανάκλησης λίγο προτού παρέλθει η προθεσμία του άρθρου 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ και να γνωστοποιήσει εκ νέου, μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής, την πρόθεσή του να αποχωρήσει, ανοίγοντας έναν νέο κύκλο διετούς διαπραγμάτευσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το κράτος μέλος θα είχε, *de facto*, ένα χρονικά απεριόριστο δικαίωμα διαπραγμάτευσης της αποχώρησής του και θα στερούσε κάθε πρακτική αποτελεσματικότητα από την προθεσμία του άρθρου 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ.
- 41 Επιπλέον, κατά την άποψη των θεσμικών αυτών οργάνων, το κράτος μέλος θα μπορούσε ανά πάσα στιγμή να χρησιμοποιήσει το δικαίωμα ανάκλησης ως μέσο εκβιασμού στη διαπραγμάτευση. Ειδικότερα, σε περίπτωση που οι όροι της συμφωνίας αποχώρησης δεν το εξυπηρετούσαν, θα μπορούσε να απειλήσει ότι θα ανακαλέσει τη γνωστοποίησή του, ασκώντας έτσι πίεση στα θεσμικά όργανα της Ένωσης προκειμένου να βελτιώσει τους όρους της συμφωνίας προς το συμφέρον του.
- 42 Προς αποτροπή τέτοιων κινδύνων, το Συμβούλιο και η Επιτροπή προτείνουν, ως εκ τούτου, να ερμηνευθεί το άρθρο 50 ΣΕΕ υπό την έννοια ότι επιτρέπει την ανάκληση μόνον, όμως, εφόσον συμφωνήσει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με ομόφωνη απόφασή του.
- 43 Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, από την πλευρά της, δεν έλαβε θέση επί του ζητήματος αν το κράτος μέλος που έχει γνωστοποιήσει την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ένωση δυνάμει του άρθρου 50 ΣΕΕ έχει δικαίωμα να ανακαλέσει τη γνωστοποίησή του.
- 44 Υπενθυμίζεται συναφώς ότι οι ιδρυτικές Συνθήκες, που συνιστούν τον βασικό συνταγματικό χάρτη της Ένωσης (απόφαση της 23ης Απριλίου 1986, *Les Verts* κατά Κοινοβουλίου, 294/83, EU:C:1986:166, σκέψη 23), έχουν, σε αντίθεση με τις συνήθεις διεθνείς συνθήκες, εγκαθιδρύσει μια νέα έννομη τάξη με τα δικά της θεσμικά όργανα, υπέρ της οποίας τα κράτη μέλη έχουν περιορίσει, σε διαρκώς διευρυνόμενους τομείς, τα κυριαρχικά δικαιώματά τους και της οποίας υποκείμενα είναι όχι μόνο τα κράτη μέλη, αλλά και οι πολίτες τους [γνωμοδότηση 2/13 (Προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ), της 18ης Δεκεμβρίου 2014, EU:C:2014:2454, σκέψη 157 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

- 45 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, αυτή η αυτονομία του δικαίου της Ένωσης, έναντι τόσο του δικαίου των κρατών μελών όσο και του διεθνούς δικαίου, δικαιολογείται λόγω των ουσιωδών χαρακτηριστικών της Ένωσης και του δικαίου της, τα οποία σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με τη συνταγματική δομή της Ένωσης καθώς και με την ίδια τη φύση του εν λόγω δικαίου. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δικαίου της Ένωσης είναι, ειδικότερα, η προέλευσή του από αυτόνομη πηγή δικαίου την οποία αποτελούν οι Συνθήκες, η υπεροχή του έναντι του δικαίου των κρατών μελών, καθώς και το άμεσο αποτέλεσμα πλήθους διατάξεων που εφαρμόζονται στους πολίτες των κρατών μελών και στα ίδια τα κράτη μέλη. Βάσει των ανωτέρω χαρακτηριστικών έχει διαμορφωθεί ένα συγκροτημένο πλέγμα αρχών, κανόνων και εννόμων σχέσεων που τελούν σε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους και δεσμεύουν αμοιβαία την Ένωση και τα κράτη μέλη της, καθώς και τα κράτη μέλη μεταξύ τους (απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, *Achmea*, C-284/16, EU:C:2018:158, σκέψη 33 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 46 Επομένως, το υποβαλλόμενο ερώτημα πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα των Συνθηκών στο σύνολό τους.
- 47 Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, όταν ερμηνεύεται διάταξη του δικαίου της Ένωσης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της και οι σκοποί που επιδιώκει, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται, καθώς και το σύνολο των ρυθμίσεων του δικαίου της Ένωσης. Το ιστορικό της θέσπισης μιας διάταξης του δικαίου της Ένωσης μπορεί επίσης να προσφέρει στοιχεία χρήσιμα για την ερμηνεία της (πρβλ. απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2012, *Pringle*, C-370/12, EU:C:2012:756, σκέψη 135, και αποφάσεις της 3ης Οκτωβρίου 2013, *Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, C-583/11 P, EU:C:2013:625, σκέψη 50 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, καθώς και της 17ης Μαρτίου 2016, *Κοινοβούλιο κατά Επιτροπής*, C-286/14, EU:C:2016:183, σκέψη 43).
- 48 Όσον αφορά το γράμμα του άρθρου 50 ΣΕΕ, διαπιστώνεται ότι το άρθρο αυτό δεν θίγει συγκεκριμένα το θέμα της ανάκλησης. Ούτε την απαγορεύει ούτε την επιτρέπει ρητώς.
- 49 Πάντως, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 99 έως 102 των προτάσεών του, από τη διατύπωση του άρθρου 50, παράγραφος 2, ΣΕΕ προκύπτει ότι το κράτος μέλος το οποίο αποφασίζει να αποχωρήσει οφείλει να γνωστοποιήσει την «πρόθεσή» του στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Η πρόθεση όμως, εξ ορισμού, δεν είναι ούτε οριστική ούτε αμετάκλητη.
- 50 Εξάλλου, το άρθρο 50, παράγραφος 1, ΣΕΕ ορίζει ότι οποιοδήποτε κράτος μέλος μπορεί να αποφασίσει, σύμφωνα με τους συνταγματικούς του κανόνες, να αποχωρήσει από την Ένωση. Εξ αυτού συνάγεται ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν οφείλει να λάβει την απόφασή του από κοινού με τα λοιπά κράτη μέλη, ή με τα θεσμικά όργανα της Ένωσης. Η απόφαση για αποχώρηση επαφίεται στη βούληση και μόνον του κράτους μέλους αυτού, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των συνταγματικών του κανόνων, και εξαρτάται, ως εκ τούτου, αποκλειστικώς από τη δική του κυριαρχική επιλογή.
- 51 Το άρθρο 50, παράγραφοι 2 και 3, ΣΕΕ προβλέπει στη συνέχεια τη διαδικασία η οποία πρέπει να ακολουθηθεί σε περίπτωση που κράτος μέλος αποφασίσει να αποχωρήσει. Όπως έκρινε το Δικαστήριο με την απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, *RO (C-327/18 PPU)*, EU:C:2018:733, σκέψη 46), η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει, πρώτον, τη γνωστοποίηση στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της πρόθεσης αποχώρησης, δεύτερον, τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη συμφωνίας που να ορίζει τις λεπτομέρειες της αποχώρησης, λαμβανομένων υπόψη των μελλοντικών σχέσεων μεταξύ του ενδιαφερόμενου κράτους και της Ένωσης και, τρίτον, την καθ' εαυτήν αποχώρηση από την Ένωση κατά την ημερομηνία έναρξης της ισχύος της ως άνω συμφωνίας ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, δύο έτη μετά τη γνωστοποίηση προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, εκτός αν το τελευταίο, σε συμφωνία με το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, αποφασίσει ομόφωνα να παραταθεί η προθεσμία αυτή.

- 52 Το άρθρο 50, παράγραφος 2, ΣΕΕ παραπέμπει στο άρθρο 218, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ, κατά το οποίο η Επιτροπή υποβάλλει συστάσεις στο Συμβούλιο, το οποίο εκδίδει απόφαση για να επιτραπεί η έναρξη των διαπραγματεύσεων και να οριστεί ο διαπραγματευτής ή ο επικεφαλής της διαπραγματευτικής ομάδας της Ένωσης.
- 53 Το άρθρο 50, παράγραφος 2, ΣΕΕ καθορίζει, κατ' αυτόν τον τρόπο, τον ρόλο των διαφόρων θεσμικών οργάνων στη διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί για τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη της συμφωνίας αποχώρησης, σύναψη για την οποία απαιτείται να αποφασίσει με ειδική πλειοψηφία το Συμβούλιο, αφού λάβει την έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.
- 54 Το άρθρο 50 ΣΕΕ καθορίζει επίσης, στην παράγραφο 3, το χρονικό σημείο από το οποίο αρχίζει να παράγει αποτελέσματα η αποχώρηση του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους από την Ένωση, ορίζοντας ότι οι Συνθήκες παύουν να ισχύουν στο κράτος μέλος αυτό από την ημερομηνία έναρξης της ισχύος της συμφωνίας αποχώρησης ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, δύο έτη μετά τη γνωστοποίηση από το εν λόγω κράτος μέλος της πρόθεσής του να αποχωρήσει. Αυτή η μέγιστη προθεσμία των δύο ετών από την ημερομηνία της γνωστοποίησης ισχύει υπό την επιφύλαξη τυχόν παράτασής της κατόπιν ομόφωνης απόφασης των μελών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σε συμφωνία με το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος.
- 55 Το ως άνω κράτος μέλος μπορεί, αφού αποχωρήσει από την Ένωση, να ζητήσει να προσχωρήσει εκ νέου σε αυτήν, κατ' εφαρμογήν της διαδικασίας του άρθρου 49 ΣΕΕ.
- 56 Συνεπώς, το άρθρο 50 ΣΕΕ επιδιώκει διττό σκοπό, ήτοι, αφενός, να κατοχυρώσει το κυριαρχικό δικαίωμα κάθε κράτους μέλους να αποχωρήσει από την Ένωση και, αφετέρου, να δρομολογήσει μια διαδικασία ώστε να μπορεί η αποχώρηση αυτή να γίνεται συντεταγμένα.
- 57 Όπως όμως παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 94 και 95 των προτάσεών του, ο κυριαρχικός χαρακτήρας του δικαιώματος αποχώρησης όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 50, παράγραφος 1, ΣΕΕ συνηγορεί υπέρ της ύπαρξης δικαιώματος του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους να ανακαλέσει τη γνωστοποίηση της πρόθεσής του να αποχωρήσει από την Ένωση, ενόσω δεν έχει τεθεί σε ισχύ συμφωνία αποχώρησης ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, δεν έχει παρέλθει η προβλεπόμενη στο άρθρο 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ διετής προθεσμία, υπό την επιφύλαξη τυχόν παρατάσεών της σύμφωνα με την τελευταία αυτή διάταξη.
- 58 Εφόσον δεν υφίσταται ρητή διάταξη που να ρυθμίζει την ανάκληση της γνωστοποίησης της πρόθεσης αποχώρησης από την Ένωση, η ανάκληση αυτή υπόκειται στους κανόνες του άρθρου 50, παράγραφος 1, ΣΕΕ και μπορεί, επομένως, να αποφασιστεί μονομερώς, σύμφωνα με τους συνταγματικούς κανόνες του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους.
- 59 Η ανάκληση από κράτος μέλος, προτού παρέλθει είτε η μία είτε η άλλη δήλη ημέρα από τις δύο προαναφερθείσες στη σκέψη 57 της παρούσας απόφασης, της πρόθεσής του να αποχωρήσει αντανακλά την κυριαρχική απόφασή του να διατηρήσει την ιδιότητα του κράτους μέλους της Ένωσης, η οποία ουδέποτε έπαυσε να υφίσταται, ούτε μεταβλήθηκε λόγω της γνωστοποίησης αυτής (πρβλ. απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2018, RO, C-327/18 PPU, EU:C:2018:733, σκέψη 45), υπό την επιφύλαξη και μόνον των διατάξεων του άρθρου 50, παράγραφος 4, ΣΕΕ.
- 60 Υπ' αυτή την έννοια, η ανάκληση διαφέρει θεμελιωδώς από ενδεχόμενο αίτημα του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για παράταση της διετούς προθεσμίας του άρθρου 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ, όπερ σημαίνει ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτή η αναλογία την οποία επιχειρούν το Συμβούλιο και η Επιτροπή μεταξύ της ανάκλησης και ενός τέτοιου αιτήματος παράτασης.
- 61 Όσον αφορά το όλο πλαίσιο του άρθρου 50 ΣΕΕ, πρέπει να ληφθούν υπόψη η δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της Συνθήκης ΕΕ, η πρώτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της Συνθήκης ΛΕΕ και το άρθρο 1 ΣΕΕ, από τα οποία προκύπτει ότι οι Συνθήκες έχουν ως αντικείμενο

τη δημιουργία μιας διαρκώς στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, καθώς και η δεύτερη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της Συνθήκης ΛΕΕ, όπου διακηρύσσεται ότι σκοπός της Ένωσης είναι να καταργηθούν οι φραγμοί που διαιρούν την Ευρώπη.

- 62 Επιπλέον, πρέπει να υπογραμμιστεί η σημασία των αξιών της ελευθερίας και της δημοκρατίας, οι οποίες μνημονεύονται στη δεύτερη και την τέταρτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της Συνθήκης ΛΕΕ, καταλέγονται στις κοινές αξίες στις οποίες αναφέρονται τόσο το άρθρο 2 της Συνθήκης αυτής όσο και το προοίμιο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συνιστούν, ως τέτοιες, τα θεμέλια της έννομης τάξης της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2008, Kadi και Al Barakaat International Foundation κατά Συμβουλίου και Επιτροπής, C-402/05 P και C-415/05 P, EU:C:2008:461, σκέψεις 303 και 304).
- 63 Όπως συνάγεται από το άρθρο 49 ΣΕΕ, το οποίο βρίσκεται στον αντίποδα του άρθρου 50 ΣΕΕ σχετικά με το δικαίωμα αποχώρησης και προβλέπει τη δυνατότητα κάθε ευρωπαϊκού κράτους να ζητήσει να γίνει μέλος της Ένωσης, η Ένωση απαρτίζεται από κράτη που έχουν αποδεχθεί ελεύθερα και οικειοθελώς τις ως άνω αξίες, οπότε το δίκαιο της Ένωσης στηρίζεται στη θεμελιώδη παραδοχή ότι κάθε κράτος μοιράζεται τις εν λόγω αξίες με όλα τα υπόλοιπα κράτη μέλη και αναγνωρίζει ότι και αυτά τις αποδέχονται όπως το ίδιο [πρβλ. απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, Minister for Justice and Equality (Πλημμέλειες του δικαστικού συστήματος), C-216/18 PPU, EU:C:2018:586, σκέψη 35].
- 64 Είναι επίσης σημαντικό να τονιστεί ότι, εφόσον η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης τείνει να αποτελέσει τη θεμελιώδη ιδιότητα των υπηκόων των κρατών μελών (πρβλ. αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Grzelczyk, C-184/99, EU:C:2001:458, σκέψη 31, της 19ης Οκτωβρίου 2004, Zhu και Chen, C-200/02, EU:C:2004:639, σκέψη 25, και της 2ας Μαρτίου 2010, Rottmann, C-135/08, EU:C:2010:104, σκέψη 43), τυχόν αποχώρηση ενός κράτους μέλους από την Ένωση μπορεί να επηρεάσει αισθητά τα δικαιώματα όλων των πολιτών της Ένωσης, όπως, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηκόων τόσο του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους όσο και των λοιπών κρατών μελών.
- 65 Υπό τις συνθήκες αυτές, αν ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να εξαναγκαστεί, ενάντια στη βούλησή του, να προσχωρήσει στην Ένωση, δεν μπορεί ούτε να εξαναγκαστεί να αποχωρήσει από την Ένωση παρά τη θέλησή του.
- 66 Αν όμως γινόταν δεκτό ότι η γνωστοποίηση της πρόθεσης αποχώρησης έχει ως αναπόφευκτη συνέπεια την αποχώρηση του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους κατά το πέρας της περιόδου που προβλέπεται στο άρθρο 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ, τότε το κράτος μέλος αυτό θα μπορούσε να εξαναγκαστεί να εγκαταλείψει την Ένωση ενάντια στη βούλησή του, η οποία θα έχει εκφραστεί κατόπιν μιας δημοκρατικής διαδικασίας σύμφωνης με τους συνταγματικούς του κανόνες, να αναθεωρήσει την απόφασή του για αποχώρηση από την Ένωση και να παραμείνει, ως εκ τούτου, μέλος της.
- 67 Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι ένα τέτοιο αποτέλεσμα θα ήταν αντίθετο προς τους σκοπούς και τις αξίες που υπενθυμίστηκαν με τις σκέψεις 61 και 62 της παρούσας απόφασης. Ειδικότερα, θα αντέβαινε προς τον σκοπό των Συνθηκών ο οποίος συνίσταται στη δημιουργία μιας ολοένα στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης ο εξαναγκασμός σε αποχώρηση ενός κράτους μέλους που, αφού γνωστοποίησε σύμφωνα με τους συνταγματικούς του κανόνες και κατόπιν δημοκρατικής διαδικασίας την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ένωση, αποφασίζει να ανακαλέσει τη γνωστοποίηση της πρόθεσής του αυτής στο πλαίσιο, και πάλι, μιας δημοκρατικής διαδικασίας.
- 68 Το ιστορικό της θέσπισης του άρθρου 50 ΣΕΕ συνηγορεί επίσης υπέρ της ερμηνείας της διάταξης αυτής υπό την έννοια ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δικαιούται να ανακαλέσει μονομερώς τη γνωστοποίηση της πρόθεσής του να αποχωρήσει από την Ένωση. Πράγματι, επισημαίνεται ότι η διατύπωση του συγκεκριμένου άρθρου είναι σε μεγάλο βαθμό ίδια με εκείνη μιας ρήτρας αποχώρησης από την Ένωση, η οποία είχε περιληφθεί, για πρώτη φορά, στο σχέδιο Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης. Μολονότι όμως, όταν συντασσόταν η ρήτρα αυτή, είχαν προταθεί τροποποιήσεις ώστε να είναι δυνατή η απομάκρυνση κράτους μέλους, να αποτραπεί ο κίνδυνος

καταχρηστικών συμπεριφορών στη διάρκεια της διαδικασίας αποχώρησης ή, ακόμη, να καταστεί δυσχερέστερη η απόφαση αποχώρησης, όλες αυτές οι τροποποιήσεις απορρίφθηκαν με την αιτιολογία, η οποία διατυπώθηκε ρητώς στα σχόλια επί του σχεδίου, ότι έπρεπε να διασφαλιστεί ο οικειοθελής και μονομερής χαρακτήρας της απόφασης αποχώρησης.

- 69 Από τα ανωτέρω στοιχεία συνάγεται ότι η γνωστοποίηση από κράτος μέλος της πρόθεσής του να αποχωρήσει δεν πρέπει να οδηγεί αναπόφευκτα στην αποχώρηση του κράτους αυτού από την Ένωση. Αντιθέτως, αν το κράτος μέλος αναθεωρήσει την απόφασή του να αποχωρήσει από την Ένωση, δικαιούται να ανακαλέσει μονομερώς τη γνωστοποίηση, ενόσω δεν έχει τεθεί σε ισχύ συμφωνία αποχώρησης συναφθείσα μεταξύ του ιδίου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, εφόσον δεν έχει παρέλθει η διετής προθεσμία που προβλέπεται στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου, υπό την επιφύλαξη τυχόν παρατάσεων της σύμφωνα με την τελευταία αυτή διάταξη.
- 70 Το ως άνω συμπέρασμα επιρρωννύεται από τις διατάξεις της Σύμβασης της Βιέννης περί του δικαίου των συνθηκών, η οποία είχε ληφθεί υπόψη κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης.
- 71 Πράγματι, σε περίπτωση που μια διεθνής συνθήκη επιτρέπει αποχώρηση βάσει των διατάξεών της, αφορά την περίπτωση αποχώρησης από συνθήκη βάσει των διατάξεών της, το άρθρο 68 της Σύμβασης της Βιέννης ορίζει ειδικότερα, με τρόπο σαφή και ανεπιφύλακτο, ότι τυχόν γνωστοποίηση της ανάκλησης, όπως αυτή προβλέπεται στα άρθρα 65 και 67 της εν λόγω Σύμβασης, μπορεί να ανακληθεί ανά πάσα στιγμή προτού αρχίσει να παράγει τα αποτελέσματά της.
- 72 Ως προς την πρόταση του Συμβουλίου και της Επιτροπής να εξαρτάται το δικαίωμα του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους για ανάκληση της γνωστοποίησης της πρόθεσης αποχώρησής του από ομόφωνη έγκριση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, διαπιστώνεται ότι η προϋπόθεση αυτή θα μετέτρεπε ένα κυριαρχικό δικαίωμα σε υπό αίρεση δικαίωμα, υποκείμενο σε διαδικασία έγκρισης. Μια τέτοια διαδικασία έγκρισης όμως θα αντέβαινε στην αρχή που υπενθυμίστηκε με τις σκέψεις 65, 67 και 69 της παρούσας απόφασης, ότι κανένα κράτος μέλος δεν μπορεί να εξαναγκαστεί να αποχωρήσει από την Ένωση παρά τη θέλησή του.
- 73 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό, πρώτον, ότι, ενόσω δεν έχει τεθεί σε ισχύ συμφωνία αποχώρησης συναφθείσα μεταξύ της Ένωσης και του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, εφόσον δεν έχει παρέλθει η διετής προθεσμία του άρθρου 50, παράγραφος 3, ΣΕΕ, υπό την επιφύλαξη τυχόν παρατάσεων της κατ' εφαρμογήν της τελευταίας αυτής διάταξης, το κράτος μέλος, το οποίο εξακολουθεί, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 50, παράγραφος 4, ΣΕΕ, να διαθέτει όλα τα δικαιώματα και να υπέχει όλες τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από τις Συνθήκες, διατηρεί την ευχέρεια να ανακαλέσει μονομερώς, σύμφωνα με τους συνταγματικούς του κανόνες, τη γνωστοποίηση της πρόθεσής του να αποχωρήσει από την Ένωση.
- 74 Δεύτερον, η ανάκληση της γνωστοποίησης της πρόθεσης αποχώρησης επιβάλλεται, αφενός, να κοινοποιηθεί εγγράφως προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και, αφετέρου, να είναι κατηγορηματική και ανεπιφύλακτη, υπό την έννοια ότι έχει ως σκοπό να επιβεβαιώσει ότι το ενδιαφερόμενο κράτος παραμένει μέλος της Ένωσης υπό όρους αμετάβλητους όσον αφορά την ιδιότητά του ως κράτους μέλους, ενώ παράλληλα περατώνεται, με την ανάκληση αυτή, και η διαδικασία αποχώρησης.
- 75 Κατόπιν όλων των ανωτέρω σκέψεων, στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 50 ΣΕΕ έχει την έννοια ότι, όταν ένα κράτος μέλος έχει γνωστοποιήσει, βάσει της διάταξης αυτής, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ένωση, το εν λόγω άρθρο επιτρέπει στο κράτος μέλος, ενόσω δεν έχει τεθεί σε ισχύ συμφωνία αποχώρησης συναφθείσα μεταξύ του ιδίου και της Ένωσης ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, εφόσον δεν έχει παρέλθει η διετής προθεσμία που προβλέπεται στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου, υπό την επιφύλαξη τυχόν παρατάσεων της κατ' εφαρμογήν της προαναφερθείσας παραγράφου, να ανακαλέσει μονομερώς, με τρόπο κατηγορηματικό και ανεπιφύλακτο, τη γνωστοποίησή του με έγγραφο προς το Ευρωπαϊκό

Συμβούλιο, κατόπιν απόφασης για ανάκληση την οποία το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος έχει λάβει σύμφωνα με τους συνταγματικούς του κανόνες. Με την ανάκληση επιβεβαιώνεται ότι το ενδιαφερόμενο κράτος εξακολουθεί να αποτελεί μέλος της Ένωσης υπό όρους αμετάβλητους όσον αφορά την ιδιότητά του ως κράτους μέλους και ότι περατώνεται η διαδικασία αποχώρησης.

Επί των δικαστικών εξόδων

- ⁷⁶ Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπύπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (ολομέλεια) αποφαινεται:

Το άρθρο 50 ΣΕΕ έχει την έννοια ότι, όταν ένα κράτος μέλος έχει γνωστοποιήσει, βάσει της διάταξης αυτής, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ένωση, το εν λόγω άρθρο επιτρέπει στο κράτος μέλος, ενόσω δεν έχει τεθεί σε ισχύ συμφωνία αποχώρησης συναφθείσα μεταξύ του ιδίου και της Ένωσης ή, ελλείψει τέτοιας συμφωνίας, εφόσον δεν έχει παρέλθει η διετής προθεσμία που προβλέπεται στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου, υπό την επιφύλαξη τυχόν παρατάσεων της κατ' εφαρμογήν της προαναφερθείσας παραγράφου, να ανακαλέσει μονομερώς, με τρόπο κατηγορηματικό και ανεπιφύλακτο, τη γνωστοποίησή του με έγγραφο προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, κατόπιν απόφασης για ανάκληση την οποία το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος έχει λάβει σύμφωνα με τους συνταγματικούς του κανόνες. Με την ανάκληση επιβεβαιώνεται ότι το ενδιαφερόμενο κράτος εξακολουθεί να αποτελεί μέλος της Ένωσης υπό όρους αμετάβλητους όσον αφορά την ιδιότητά του ως κράτους μέλους και ότι περατώνεται η διαδικασία αποχώρησης.

(υπογραφές)